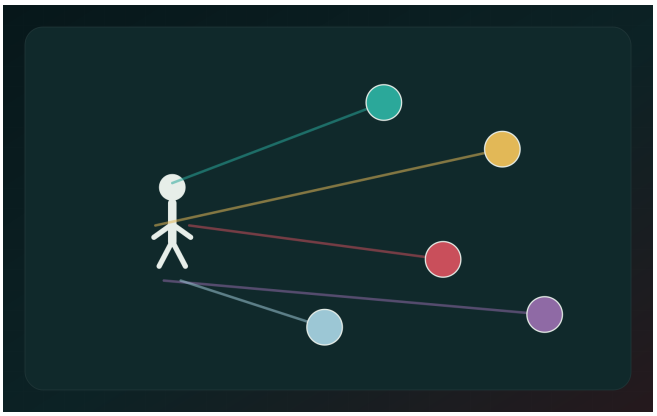
A mozdulatból lett metafora

Slug: a-mozdulatbol-lett-metafora | Publikalva: 2026. 06. 18. | Tags: Nyelv és kontextus, Testesült megismerés, Vizuális modellezés, Rendszertervezés

Egy politikai elemzö azt mondja, hogy eltolódott a társadalom súlypontja. Egy közgazdász szerint lendületet kapott a piac. A menedzser áramvonalasítaná a szervezetet, az aktivista nyomást akar gyakorolni, a terapeuta pedig az egyensúly visszaállításáról beszél. A társadalomról me...

A társadalomnak hirtelen súlypontja lesz

Egy politikai elemzö azt mondja, hogy eltolódott a társadalom súlypontja. Egy közgazdász szerint lendületet kapott a piac. A menedzser áramvonalasítaná a szervezetet, az aktivista nyomást akar gyakorolni, a terapeuta pedig az egyensúly visszaállításáról beszél. A társadalomról meglepöen gyakran a test szavaival beszélünk. [1][2][3][4][5][6]

A mozdulatból lett metafora - body-to-society metaphor map

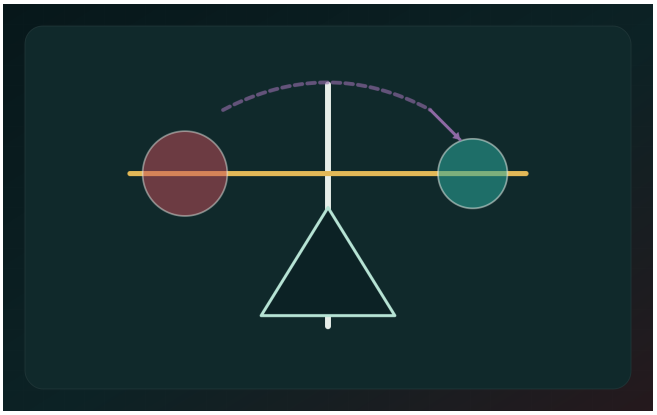
Ezeket a képeket többnyire észre sem vesszük. A mondat természetesnek hat, mert a mozgás, az erö, a fent és lent, a közel és távol, az akadály és az útvonal már jóval azelött része volt tapasztalatunknak, hogy absztrakt rendszerekröl kezdtünk volna gondolkodni. A nyelv a testböl kölcsönöz szerkezetet. Így válik egy politikai folyamat "megrekedt" üggyé, egy vitapartner "sarokba szorított" emberré, egy reform "elörelépéssé", a döntés pedig olyan ponttá, ahonnan "nincs visszaút".

A metafora itt nem költöi dísz. Gondolkodási eszköz. Segít egy ismeretlen vagy túl bonyolult folyamatot olyan relációkban látni, amelyeket testi tapasztalatból ismerünk. Éppen ezért erös. És éppen ezért veszélyes. A testböl származó kép úgy tud rendet adni, hogy közben csendben elrejti mindazt, ami nem fér bele.

Az egyensúly, amely sosem mozdulatlan

Az egyensúly metaforája azért erös, mert egyszerre ígér stabilitást és folyamatos korrekciót. A hétköznapi kép könnyen statikus: két serpenyö ugyanazon a magasságon, semmi sem mozdul. A testi egyensúly valójában állandó mikromozgás. Az idegrendszer, az izmok, a látás és a belsö fül folyamatosan javítja az eltéréseket. A stabil test folyamatosan szabályozott; mozdulatlansága látszat.

Fractal Solutions

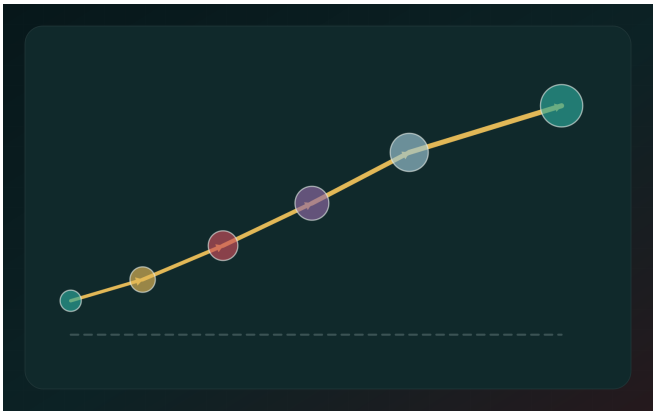
A mozdulatból lett metafora - dynamic balance system

Ha ezt társadalmi vagy intézményi helyzetre visszük át, az egyensúly nem feltétlenül középutat jelent. Lehet olyan müködési tartomány, amelyben eltérö erök és érdekek kölcsönösen korlátozzák és korrigálják egymást. Egy fékekkel és ellensúlyokkal müködö rendszer azért stabil, mert egyik szereplö sem képes következmények nélkül teljesen kiszorítani a másikat; az egyenlö erö nem feltétel.

A metafora azonban könnyen morális semlegességet sugall. Mintha minden konfliktusban a két oldal közötti felezöpont volna az igazság. Pedig az egyik oldalon lehet jogsértés, a másikon annak elszenvedöje. Ilyenkor az "egyensúly" hamis szimmetria, korrekciós erö nélkül. A testi kép csak akkor segít, ha megmondjuk, melyik változók között keresünk müködö stabilitást, és melyek azok az alapfeltételek, amelyekböl nem engedünk.

Lendület és tehetetlenség

A lendület képe idöt visz az állításba: azt sugallja, hogy a jelen állapotnak iránya és tehetetlensége van. Egy kampány, mozgalom, technológia vagy üzleti folyamat nem minden pillanatban indul nulláról. Korábbi döntések, beruházások, megszokások és várakozások viszik tovább. Ez a kép hasznos, mert figyelmeztet arra, hogy ugyanaz a beavatkozás eltérö állapotban más hatást válthat ki.

A mozdulatból lett metafora - momentum and inertia trajectory

A fizikai lendület azonban pontosan definiált mennyiség. A társadalmi lendület nem az. Mit mérünk benne: támogatottságot, figyelmet, pénzt, intézményi beágyazottságot, utánpótlást vagy narratív eröt? Ha ezt nem tisztázzuk, a metafora könnyen körkörös lesz. Azért van lendület, mert sikeres; azért sikeres, mert van lendülete.

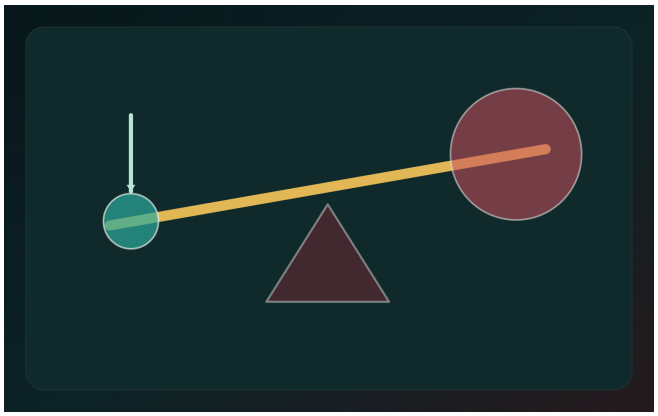
A tehetetlenség hasonlóan csábító fogalom. Egy intézmény valóban ellenállhat a változásnak a szabályai, érdekei és rutinjai miatt. De az intézmény nem anyagdarab. Emberek, hatáskörök, ösztönzök

Fractal Solutions

és információs útvonalak alkotják. A metafora elsö lépésként jelzi a tartósságot, az elemzésnek viszont meg kell találnia, mi termeli újra.

Emelökar és kis beavatkozás

Az emelökar politikai használata megmutatja, hogyan válik kis beavatkozás nagy hatás ígéretévé. A rendszerelméletben, üzletben és társadalompolitikában gyakran keresünk olyan pontot, ahol kevés eröforrással nagy változás érhetö el. Ez termékeny gondolat. Egy rosszul elhelyezett szabály, információs torlódás vagy ösztönzö valóban egész müködési láncot torzíthat. [10]

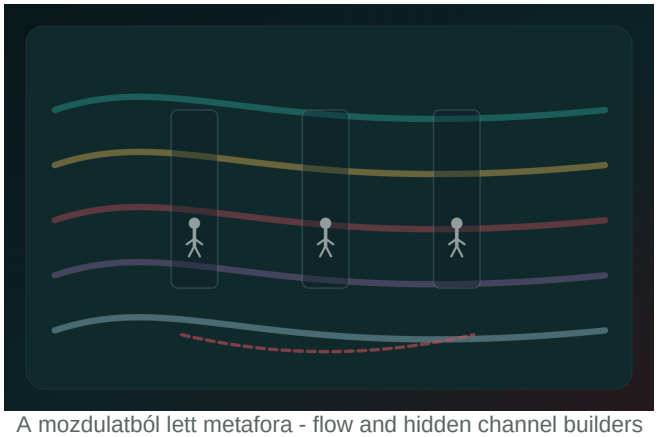
A mozdulatból lett metafora - lever and amplified effect

A fizikai emelökar azonban szilárd pontot, ismert eröviszonyt és meghatározott geometriát feltételez. Társadalmi rendszerekben a támaszpont maga is mozoghat, a szereplök reagálnak a beavatkozásra, és a nagy hatás ellenhatást hozhat létre. A "leverage point" ezért nem mágikus gomb. Inkább olyan beavatkozási hely, amelynek környezetét, visszacsatolását és mellékhatását külön kell vizsgálni.

A metafora akkor válik veszélyessé, amikor azt sugallja, hogy a rendszer többi részét nem kell megérteni. Mintha elég volna megtalálni a megfelelö pontot, és a világ engedelmesen megmozdulna. A valódi emelönél a rúd nem szervez ellenkampányt, a teher pedig nem változtatja meg saját definícióját. Az emberek igen.

Folyás, csatorna, torlódás

A folyás metaforája érzékeny a csatornákra, mégis hajlamos eltüntetni azokat, akik a csatornákat építik. Információ, pénz, figyelem, energia és munka "áramlik" szervezetekben. A kép segít észrevenni a torlódást, a szük keresztmetszetet, az elszivárgást és az eloszlást. A folyamatot az egyes szereplök szándéka és az elérhetö útvonalak együtt alakítják. [8]

A mozdulatból lett metafora - flow and hidden channel builders

Fractal Solutions

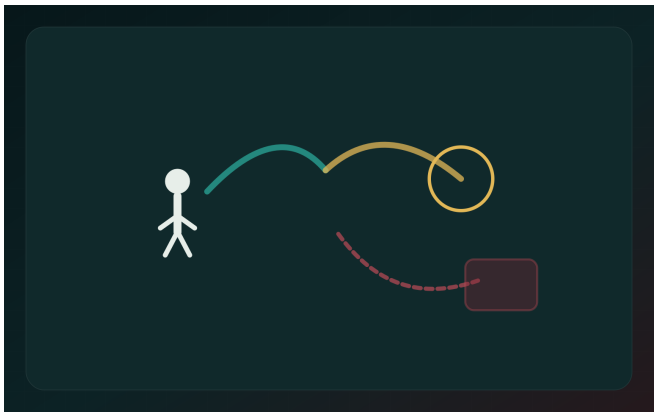
Mégis könnyü úgy beszélni az áramlásról, mintha természetes törvény volna. A pénz nem víz. Jog, tulajdon, szerződés, infrastruktúra és hatalmi döntés határozza meg, merre mehet. Az információ sem egyszerüen "szabadon áramlik"; platformok rangsorolnak, kapuk szürnek, algoritmusok gyorsítanak, intézmények titkosítanak. A csatorna politikai tárgy.

A folyás nyelve továbbá azt sugallhatja, hogy a több mindig jobb. Pedig bizonyos rendszerekben a késleltetés, ellenörzés és tartalék növeli a biztonságot. A túl gyors pénzügyi, információs vagy ellátási lánc sebezhetö lehet. A kérdés több irányba nyílik: milyen minöségben folyik valami, milyen visszacsatolással és kinek a döntése szerint.

Harcmüvészeti képek

A harcmüvészetek különösen gazdag metaforakészletet adnak: középvonal, gyökér, elvezetés, engedés, ritmus, üres és teli oldal, ellenfél erejének felhasználása. Ezek a képek jól müködhetnek konfliktus, tárgyalás vagy szervezet elemzésében, mert figyelmet irányítanak távolságra, idözítésre, állapotra és relációra.

A harcmüvészeti képek akkor hasznosak, ha kérdést adnak, és akkor veszélyesek, ha bizonyítékot színlelnek. Az, hogy egy partner erejét gyakorlati helyzetben el lehet vezetni, nem bizonyítja, hogy minden politikai konfliktusban a "puha" stratégia müködik. Egy tárgyalásban az ellenfél szándéka, intézményi hatalma és idöhorizontja egészen más, mint egy fizikai gyakorlatban.

A mozdulatból lett metafora - martial metaphor question-proof fork

A metafora mégis termékeny lehet, ha operacionalizáljuk. Mit jelent itt a középvonal? A döntési csatornát? A nyilvánosság figyelmét? A kritikus eröforrást? Mit jelent az elvezetés: a konfliktus áthelyezését, a költség megváltoztatását vagy új szereplö bevonását? Amint ezekre válaszolunk, a kép lassan modellé válhat. Amíg nem válaszolunk, csak hangulatos tanács.

Tánc, vezetés és követés

A tánc nyelve szintén könnyen költözik át társadalmi viszonyokra. Vezetés és követés, ritmus, tér, partnerérzékelés, közös súlypont, improvizáció. A kép azért vonzó, mert az együttmüködést idöben változó koordinációként mutatja.

Csakhogy a táncban a szerepek lehetnek elöre rögzítettek, cserélhetök vagy folyamatosan tárgyaltak. Ugyanez a különbség döntö szervezetekben is. A "jó vezetö vezeti a táncot" metafora autoriter és együttmüködö modellt egyaránt elfedhet. Ki választ zenét? Ki mondhat nemet? Van-e lehetöség szerepcserére? Mi történik, ha az egyik fél hibája a másik testére terhelödik?

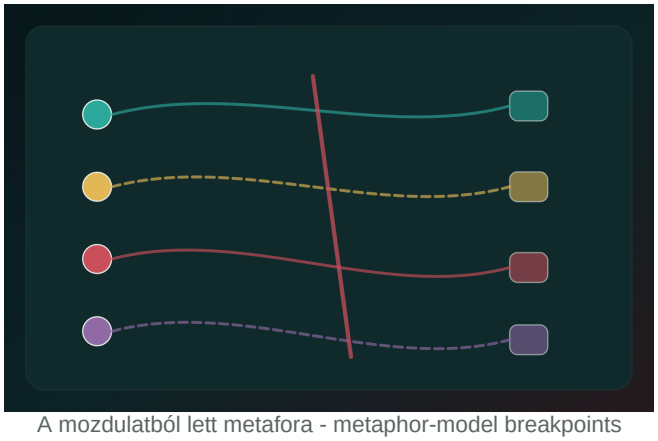
A táncból származó kép akkor pontos, ha a kölcsönös érzékelést, az idözítést és az alkalmazkodást emeli ki. Akkor torzít, ha a harmóniát természetesnek, a konfliktust pedig puszta ügyetlenségnek mutatja.

Fractal Solutions

Sok társadalmi vita valós érdekellentét; táncként leírva ez könnyen eltünik.

A metafora és a modell határa

A metafora nem modell addig, amíg nem tudjuk megmondani, melyik megfelelés hol törik el. A modell változókat, relációkat, hatókört és ellenörizhetö következményt ad. A metafora ennél lazább: egy szerkezetet átemel, és új kérdéseket tesz lehetövé. Ez nem alacsonyabb rendü funkció, csak más. [7]

A mozdulatból lett metafora - metaphor-model breakpoints

Egy jó metafora felfedezö eszköz. Megmutatja, hogy egy szervezetnek lehet súlypontja, ha ezt döntési és eröforrás-koncentrációként értjük. Felveti, hogy egy mozgalomnak lehet lendülete, ha ezt tartós támogatás, hálózati növekedés és intézményi kapacitás együttese adja. A következö lépés azonban mérés, összehasonlítás és ellenpélda.

A rossz metafora lezárja a vizsgálatot. "A piac élö organizmus." "A társadalom egy test." "A vezetö a fej." Ezek a képek könnyen hierarchiát természetesítenek, betegséggé minösítik az eltérést, vagy elrejtik, hogy a rendszer szereplöi saját akarattal rendelkeznek. A nyelvi elegancia ilyenkor politikai munkát végez, csak nem vallja be.

Kulturális különbségek

A testi tapasztalat közös, de a belöle épülö metaforák nem teljesen univerzálisak. A kultúra, technológia és társadalmi gyakorlat meghatározza, melyik mozdulat válik alapképpé. A lovas társadalom más irány-, erö- és rangmetaforákat használhat, mint a gépjármüves, hálózati vagy digitális környezet.

Még a fent és lent sem ártatlan. Sok nyelvben a fent a jó, a hatalmas vagy a több, a lent a rossz, a gyenge vagy a kevesebb. Ez részben testi tapasztalathoz kapcsolódik, részben társadalmi hierarchiákhoz. A metafora használata ezért normát is közvetíthet. Amikor valakit "felemelünk", már értéket rendeltünk egy irányhoz.

A kulturális elemzés nem teszi érvénytelenné a megtestesült gondolkodást. Pontosítja. A test tapasztalata és a társadalmi tanulás együtt alakítja a fogalmi készletet. Ugyanaz a mozdulat más történetben más jelentést kaphat.

FD-szempontból: a metafora mint átmeneti híd

Az FD a metaforát átmeneti hídként kezelheti két állapottér között. Az egyikben testi relációk vannak: erö, irány, távolság, ritmus, egyensúly. A másikban társadalmi vagy fogalmi relációk: hatalom, hozzáférés, konfliktus, idözítés, stabilitás. A híd akkor müködik, ha megnevezzük a megfeleléseket és a töréspontokat.

Ez a megközelítés megörzi a metafora kreatív erejét anélkül, hogy bizonyítékká emelné. A testi kép

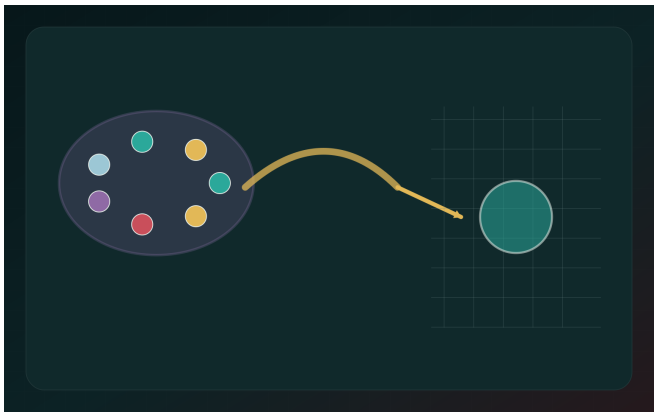
Fractal Solutions

segíthet új változót észrevenni, de az állítás erejét nem a kép szépsége adja. A "súlypont" akkor lesz elemzési fogalom, ha megmondható, milyen döntések, eröforrások és kapcsolatok koncentrációját jelöli.

A többértékü kezelés itt is hasznos. Egy metafora lehet egyszerre szemléletes és félrevezetö, termékeny és politikailag terhelt. Nem kell teljesen elfogadni vagy kidobni. Lehet hatókört adni neki.

Vissza a mérhetö világba

A mozdulatból lett metafora akkor marad tisztességes, ha vissza is enged bennünket a mérhetö világba. Elindíthatja a gondolkodást, segíthet szerkezetet látni, söt új modellt is inspirálhat. A vizsgálat végén azonban tudnunk kell, mi maradt puszta kép, mi vált ellenörizhetö állítássá, és melyik ponton kezdett a hasonlat saját életet élni. [9]

A mozdulatból lett metafora - return to measurable world

A test nem hazudik, de nem is magyaráz automatikusan. Tapasztalatot ad, amelyböl a nyelv formát készít. A forma néha élesebb látást hoz, néha szép ködöt. A különbséget a használat fegyelme adja; az eredet önmagában kevés.

A társadalomnak lehet súlypontja - amennyiben pontosan megmondjuk, mit mérünk. Lehet lendülete - amennyiben nem felejtjük el, kik tartják mozgásban. Lehet egyensúlya - amennyiben nem keverjük össze az igazságosságot a felezöponttal. A mozdulat gondolkodási nyersanyag. A bizonyítás munkája csak utána kezdödik.

Hivatkozások

[1] Lakoff, G.; Johnson, M. (1980): Metaphors We Live By. University of Chicago Press.

[2] Gibbs, R. W. (2006): Embodiment and Cognitive Science. Cambridge University Press.

[3] Barsalou, L. W. (2008): "Grounded Cognition." Annual Review of Psychology, 59, 617-645.

[4] Flusberg, S. J. et al. (2010): "A Connectionist Approach to Embodied Conceptual Metaphor." Cognitive Science, 34(6), 1136-1156.

[5] Dijkstra, K. et al. (2014): "Embodied Cognition, Abstract Concepts, and the Benefits of New Technology for Implicit Body Manipulation." Frontiers in Psychology, 5.

[6] Khatin-Zadeh, O. et al. (2023): "A Review of Studies Supporting Metaphorical Embodiment." Behavioral Sciences, 13(7), 585.

[7] Schön, D. A. (1979): "Generative Metaphor: A Perspective on Problem-Setting in Social Policy." In: Ortony, A. (ed.): Metaphor and Thought. Cambridge University Press.

[8] Gentner, D.; Gentner, D. R. (1983): "Flowing Waters or Teeming Crowds: Mental Models of Electricity."

Fractal Solutions

In: Gentner, D.; Stevens, A. (eds.): Mental Models. Erlbaum.

[9] Barnett, S. M.; Ceci, S. J. (2002): "When and Where Do We Apply What We Learn? A Taxonomy for Far Transfer." Psychological Bulletin, 128(4), 612-637.

[10] Meadows, D. H. (1999): Leverage Points: Places to Intervene in a System. Sustainability Institute.

Fractal Solutions